

KRONIKA

KNJIŽEVNOST

JANEZ ROTAR: POLITIČNA IN SOCIALNA MISEL PODLIMBARSKEGA

Knjiga (disertacija) Janeza Rotarja **POLITIČNA IN SOCIALNA MISEL PODLIMBARSKEGA** sodi v območje literature zato, ker obravnava predmet, ki mu na splošno pravimo literarni. Na splošno zategadelj, ker Masljevo delo, ki naj bi ga razprava tudi razložila, ni literarno v tem smislu, kakor ga pojmuje danes. V veliki meri očitno zares pomeni tendenčno, ali kot jo je Podlimbarski sam imenoval, »računajočo umetnost«. Potemtakem se zdi čisto literarno bližanje njegovim književnim tekstom skorajda nemogoče. Po vsem sodeč, se je tega zavedal tudi Janez Rotar, zato je njegova razprava prej kulturnopolitična zgodovina kot literarno dejanje v ožjem pomenu besede. Vendar je treba povedati, da je avtor napisal literarno: Rotarjevo delo je vseskozi usmerjeno k literaturi, predvsem kajpada k njenemu izvoru pri Podlimbarskem, pri katerem se ta literatura prikazuje bolj kot vsebinski in precej manj kot oblikovni problem. In verjetno je to tudi ena od temeljnih lastnosti, ki Maslja ločuje ne le od njegove generacije, ampak od celotnega poznejšega toka moderne.

Tako je tudi Rotar videl težišče svoje obravnave v idejnem središču Masljevih preokupacij. Analiza zato ni zaobsegla in vključila Masljevega sodobnega književnega sveta: »Naloga pričujočega dela je, da razišče, v kakšnem miselnem in družbenem okolju je Maselj rasel, kaj je v prvi vrsti vplivalo na njegov razvoj in kakšno druž-

benopolitično koncepcijo si je pisatelj zgradil« (10). Za metodo pri raziskavi je izbral »historično razvojni princip« (11). Rezultat takšne obdelave je v dvojem: na zunaj nekakšen kulturno-zgodovinski in sociološki prikaz dobe na Slovenskem, ko je Fran Maselj živel (1852—1917), na drugi strani pa njegov notranji, duhovni življenjepis. Spričo tega bi se kaj lahko zgodilo, da bi avtor posvečal večjo pozornost splošnemu zgodovinskemu dogajanju, manj pa usodi Podlimbarskega — ki bi ga morda le še oddaljilo od zastavljene naloge, poleg tega pa povzročilo kopičenje pozitivističnih dejstev — toda osrednji njegov namen kljub temu ni izginil v množici podatkov. Če je namreč avtor hotel osvetliti pisateljevo politično in socialno misel »zgodovinsko razvojno«, je moral preiskati vse vire,

iz katerih je Podlimbarski črpal pobude za svoj nazor in za svoje odločitve. Že kar zadeva citate, je treba reči, da so izbrani spretno, da se ne le naravno vključujejo v potek razprave, ampak so bodisi psihološko ali idejno dopolnili Masljeve narave ali njegovih pogledov na sodobno družbeno dogajanje. To se zdi potrebno poudariti zavoljo tega, ker se je Rotarju posrečilo napisati besedilo tako, da se je izognil faktografski suhoparnosti — zasledujoč rdečo nit Masljeve socialne misli je tedanji svet umel reproducirati (kolikor je to za njegovo delo pač bilo potrebno) dokaj živo in nazorno: to pa v resnici ni več gola reprodukcija, marveč ustvarjalnost; tu se začne tudi »literarnost«, ki je delo samo na sebi ne daje.

O Maslju vse doslej nismo imeli nikakršnih natančnejših, daljših razprav; v slovstveni zgodovini je veljal predvsem s svojim romanom *Gospodin Franjo* za zanimivega, »pošteno mislečega, pripovedno nadarjenega, a slovstveno konservativnega... kritika življenja in modrovalca« (A. Slodnjak). Vendar ga najbrž tudi Rotarjeva knjiga ne bo rešila literarne anonimnosti, ne glede na to, da sama ideja o tendenčni umetnosti znova postaja aktualna (med najuspešnejšimi bi bil danes vsekakor P. Weiss) — toda Podlimbarski se očitno ni povzpел do nikakršne teorije o tej zvrsti pisanja, čeprav predvsem njegov roman gotovo pomeni prvi vzpon tako zelo angažiranega pisanja pri nas. Tako pa njegovo delo bolj ali manj predstavlja le nekakšno naključje, ki se da pač razložiti samo tako, da je Maselj preprosto zaslučil smer zgodovinskega razvoja, da je že spočetka sprevidel, da je narodova »omika« vzročno povezana s socialnim razvojem, in se je v tem smislu zavzemal za evolucijske spremembe v družbi, se navduševal za jugoslovansko državo, razkrinkaval resnično početje avstrijske buržoazije v Bosni itd. Povrh pa se vse njegove

zahteve zdijo prej sad idealizma kakor pa rezultat stvarnih, treznih presojev. To med drugim potrjuje tudi tale, sicer zgodovinsko pogojena, precej naivna vera v slovensko občestvo: »Ne daj pa usoda, da bi se slovanstvo kdaj pregrešilo nad človeštvom« (76).

V tem smislu je bil Rotar prisiljen obnoviti precejšen del podobnega idealističnega sveta tedanjega časa. Razumljivo je, da ne zato, da bi ga skušal aktualizirati, pač pa ga navesti le v ilustracijo svojim tezam in ugotovitvam. Kar zadeva Gospodina Franja je dognal, da Podlimbarski v svoji ideji o jugoslovanstvu ni pretirano in slepo povelečeval abstraktnega jezikovnega in narodnega ilirizma, ampak da je zastopal tudi ožje nacionalne interese, čeprav mu jih kritika nekoč ni priznavala. Toda analiza tega romana je spet pokazala ozkost, neliterarnost celotne teme: narekovala je sociološko metodo razčlenitve tako Gospodina Franja kot tudi Masljevih starejših tekstov: *Gorskih potokov*, *Potresne povesti*, *Povesti Ivana Polaja* idr. Ob tem pa je očitno, da je odpadla sleherna komparacija, določevanje razmerja Masljevega dela do njegovih sodobnikov doma in na tujem. Po tej knjigi sodeč, Podlimbarski ni imel posebnega literarnega programa — ali pa se je le-ta ujemal z njegovimi nazori o politiki, družbi, narodu? — Pravzaprav razprava temu pritrjuje: literarnokritične in teoretične dejavnosti, podobne npr. Stritarjevi, ni razvijal nikoli; tako rekoč iz človekoljubja se je zavestno in močno »prijel« tendenčnosti, ki mu je končno prinesla tudi priznanje, znano zaplembo romana in pozneje konfinacijo.

Vendar ob teh obrobnihih pomislekih in vprašanjih, ki so v resnici že zunaj naloge, ki si jo je zastavil avtor, pričujoča knjiga ostaja uspeh; Rotar je zvest cilju in metodi dela napisal izčrpno študijo o Maslju in njegovih pisateljskih idejnih vzgibih. Seveda to le z enega, poglobitnega, če ne že z

edinega aspekta, s katerega je možno najbolj celotno bližanje Masljevi osebnosti in delu. Skratka, cilj razprave je nedvomno dosežen. Če pa je Podlimbarski že posodobljen, kaj se bo od njega naučila naša sodobna situacija, je le vprašanje.

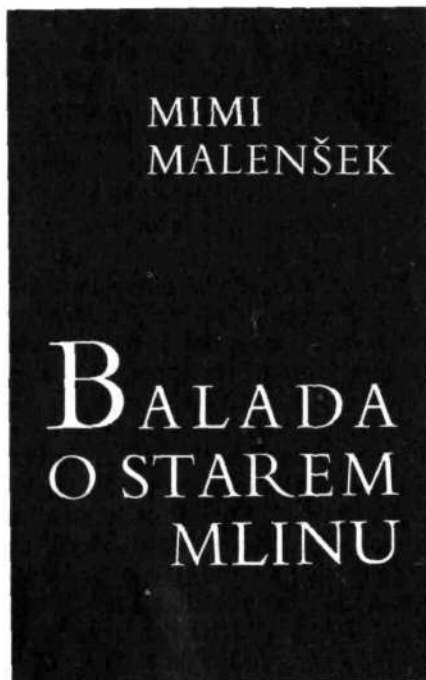
J. Horvat

MIMI MALENŠEK: BALADA O STAREM MLINU

So knjige, ki nadaljujejo staro funkcijo literature. Nastajajo ne glede na to, da kritiki, esejisti, književniki in filozofi izjavljajo, da se z literaturo ne da doseči ničesar, posebej če obnavlja še stare, tradicionalne pripovedne načine, ki temeljijo na prepričanju, da govorijo stvari, torej resnico, in da potemtakem njihovo delo nazadnje ne more biti brez odmeva: ponujana resnica je najzlahtnejše blago, ki ima nedvomno nezamenljivo vrednost, kakršne drugi predmeti nimajo, zakaj odvisni so od trga, od zakonov ponudbe in povpraševanja. Ker pa je resnica nad tržnim odnosom, je lahko merilo resničnosti; s knjigo je, sodeč po tem, mogoče soditi svetu, celo več: soditi je mogoče tudi ljudem, ki svet tako vladajo, da ga zapletajo v velike trgovske bloke, znotraj katerih je trgovinski odnos uveljavljen tudi med ljudmi.

V knjigi *BALADA O STAREM MLINU*, ki jo je napisala Mimi Malenšek, pomeni trgovino politika. Vsaka trgovina daje prednost predmetu z višjo vrednostjo: v tem sta si trgovina in politika enaki. Tudi politika kot taka pripisuje v mirnem času večjo vrednost tistemu, ki več in bolje proizvaja, zanemarja, ne upošteva, ignorira ali zavrača pa tistega, ki je proizvodno nezanimiv ali nezmožen. Tak je hribovski kmet Orešnik. Na videz je svoboden; s svojimi proizvodjalnimi sredstvi lahko orje njive, prodaja živino, les,

nabere včasih kup denarja, lahko spi na njem, lahko tudi je in pije. Toda vse to ostaja njegova zasebna zadeva, dovolj neznatna, da ne more stopiti v igro svetovnih režiserjev. Ti se mu maščujejo tako, da se ogradijo od njega, ga pustijo, vzamejo pa mu sina in hčer; pravzaprav sama prestopita k nevidnim igravcem. Zdaj stari Orešnik ve, da je na svetu odveč, da za to

zasluži kazen, da mora samo v *dom onemoglih*, kjer veliki menežerji vendarle še izkazujejo usmiljenje do nepotrebnih. Njegova otroka zanj ne moreta skrbeti, preveč sta zaposlena z veliko življenjsko dejavnostjo, ki svetu nese kupljivo blago, ki ima svojo ceno, njegov proizvajalec pa ponos. Orešnikova dejavnost ni bila več častna, z zasebnim kmetovanjem so se ukvarjali samo še zabiti, predvsem pa nedaljnovidni posamezniki. Čemu bi nadaljevala to nezasluzeno početje še njegova otroka? — Tu naša zavest zahteva, da se ustavimo in še enkrat